

УДК 811.22'38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.25>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СТИЛЬ В ІРАНІСТИЦІ

CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF STYLE IN IRANISTICS

Стельмах М.Ю.,

orcid.org/0000-0001-8996-4313

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича
Львівського національного університету імені Івана Франка

Розгляд теоретичних підходів до перської лінгвістики та стилістики показує, що сучасне розуміння стилю сформувалося внаслідок тривалої еволюції мовознавчої думки. У ХХ столітті перська лінгвістика пройшла шлях від традиційної описово-філологічної моделі до структурного та генеративного аналізу мови, що забезпечило наукові підвалини для більш системного вивчення мовних явищ, зокрема стилю. У цьому контексті сучасні дослідники розвивають і конкретизують зазначені теоретичні підходи, застосовуючи їх до аналізу перської стилістики. Стиль, таким чином, розглядається як багаторівнева система, що поєднує мовні засоби, образність та культурно-історичні чинники, а також відображає взаємодію традиції й індивідуального авторського мислення.

Водночас класична модель перської стилістики, закладена в праці М. Багара «Sabk-shenasi» («Стилістика»), залишається базовою для типологізації стилів як історично зумовлених «шкіл» художнього мовлення. У сукупності ці підходи демонструють, що перська стилістика є інтегрованою дисципліною, яка поєднує риторичну традицію та сучасні лінгвістичні методи.

Важливим вектором сучасних іраністичних студій є розмежування книжного (*ketābi*) та розмовного (*goftāri*) мовлення, а також диференціація офіційного й неофіційного стилів у руслі соціолінгвістичної парадигми. У такому вимірі стиль переосмислюється: він постає як соціально зумовлений варіант мовної актуалізації. У цій системі стиль є не лише естетичною атрибуцією тексту, а й інструментом соціального маркування, що відображає складну взаємодію між мовною структурою та суспільною ієрархією. Отже, сучасна іраністика успішно інтегрує концепт функціонального стилю, адаптуючи його до специфічних умов іранської диглосії.

Таким чином, сучасне вивчення стилю в перській філології ґрунтується на синтезі класичної традиції та новітніх мовознавчих теорій, що дозволяє розглядати стиль як динамічне явище, зумовлене як мовною системою, так і культурно-історичним контекстом.

Ключові слова: іраністика, перська мова, стилістика, стиль, методологія досліджень.

The consideration of theoretical approaches to Persian linguistics and stylistics shows that the modern understanding of style was formed as a result of the long evolution of linguistic thought. In the 20th century, Persian linguistics went from the traditional descriptive-philological model to the structural and generative analysis of language, which provided the scientific foundations for a more systematic study of linguistic phenomena, in particular style. In this context, modern researchers develop and specify the mentioned theoretical approaches, applying them to the analysis of Persian stylistics. Style, thus, is considered as a multi-level system that combines linguistic means, imagery and cultural and historical factors, and also reflects the interaction of tradition and individual authorial thinking. At the same time, the classical model of Persian stylistics, laid down in the work of M. Bahar "Sabk-shenasi" ("Stylistics"), remains the basis for the typology of styles as historically conditioned "schools" of artistic speech. Taken together, these approaches demonstrate that Persian stylistics is an integrated discipline that combines rhetorical tradition and modern linguistic methods.

An important vector of modern Iranian studies is the distinction between bookish (*ketābi*) and colloquial (*goftāri*) speech, as well as the differentiation of official and unofficial styles in line with the sociolinguistic paradigm. In this dimension, style is reinterpreted: it appears as a socially conditioned variant of linguistic actualization. In this system, style is not only an aesthetic attribution of the text, but also a tool of social marking, reflecting the complex interaction between linguistic structure and social hierarchy. Thus, modern Iranian studies successfully integrates the concept of functional style, adapting it to the specific conditions of Iranian diglossia.

Thus, the modern study of style in Persian philology is based on the synthesis of the classical tradition and the latest linguistic theories, which allows us to consider style as a dynamic phenomenon, determined by both the language system and the cultural and historical context.

Key words: iranistics, Persian language, stylistics, style, methodology of research.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві наявність розвинутої системи функціональних стилів розглядається як фундаментальний показник зрілості літературної мови. Поширена теза про типологічну подібність

стилістичних систем у розвинених мовах світу зазвичай обґрунтовується спільністю позамовних реалій та універсальністю сфер людської життєдіяльності. Водночас питання природи стилю, його структурних параметрів і функціонального

призначення залишається дискусійним, особливо в контексті зіставлення різних національних наукових традицій.

Особливої ваги набуває аналіз підходів до інтерпретації категорії «стиль» в іраністиці, де вона трактується як нерозривна єдність естетичного змісту та мовної форми, що базується на глибокому історизмі та багатомістовій літературній канонічності. Іранське стилезнавство (*sabk-shenāsi*) формувалося передусім як інструмент аналізу художньої спадщини, акцентуючи увагу на авторській індивідуальності та національно-культурній специфіці мовлення.

Натомість українська та загальноєвропейська стилістика еволюціонували в руслі комунікативної лінгвістики, де стиль розглядається переважно як функціонально зумовлений різновид мовлення, детермінований сферою спілкування. Така розбіжність у наукових парадигмах актуалізує проблему співвідношення універсальних і національно-специфічних моделей стилю, а також зумовлює потребу переосмислення традиційних класифікацій функціональних стилів у кроскультурному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В іраністиці вагомий внесок у розвиток учення про стиль зробили такі дослідники, як Мохаммад Такі Багар, Сірус Шаміса, Махмуда Ебадіан та ін., які розглядали стиль у контексті історичного розвитку перської літератури, акцентуючи увагу на його естетичних і культурних характеристиках. Окремі аспекти стилістики перської мови та літератури висвітлено також у працях Хоссейна Хатібі, Мохаммада Голамрезая, Мохаммада Джафара Махджуба.

Попри значну кількість досліджень, питання зіставлення іранської та європейської моделей розуміння стилю залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей іранської моделі стилю, її співвідношенні з європейськими підходами та з'ясуванні ролі національного культурного коду у формуванні стилістичних категорій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стиль» у перській мовознавчій і літературознавчій традиції є ключовим у розумінні формування національного художнього мислення та розвитку мови і літератури. Слід підкреслити, що природа функційних стилів зумовлена об'єктивною реальністю, проте принципи їх класифікації значною мірою залежать від методологічних позицій дослідника. Розбіжність у використанні мовних

засобів у різних сферах спілкування є безперечним фактом, проте в самій мові не дано безпосередньо критеріїв того, що ми можемо визначити як функційний стиль, що і відкриває простір для різноманітності національних філологічних підходів.

Вивчення стилістики як окремої галузі знань сформувалося в Ірані у XX столітті, спираючись на багатомістову традицію класифікації жанрів, поетичних шкіл і манер письма. Водночас значення термінів کسب [sabk] та سانس کسب [sabk-shenāsi] з часом зазнали змістовної еволюції. Слово کسب (*sabk*), що в перській мові означає «стиль», походить від арабського кореня *s-b-k* («сабак»). У словнику Алі Акбар Деххода подано значення цього слова як «плавити», зокрема «плавити золото чи срібло». У ширшому значенні поняття стилю можна трактувати як «особливий спосіб здійснення певної діяльності».

Першим в Ірані, хто використав термін *sabk* («стиль») у сучасному значенні, був Реза Голі-Хан Хедаят. У вступі до своєї праці «*Majma' al-Fuṣṣḥā*» він, поряд із такими термінами, як *tarz* «спосіб», *tarighe* «образ», *siagh* «манера викладу» та *shive* «метод», також згадує слово *sabk* [4, с.150].

Узагальнення розвитку перського мовознавства у XX столітті, здійснене Azita H. Taleghani у статті “*Persian Linguistics in the Twentieth Century*”, створює необхідне підґрунтя для розуміння сучасних стилістичних підходів в іраністиці. Дослідниця показує, що еволюція перської лінгвістики відбувалася як перехід від традиційної описово-філологічної парадигми до структурних і генеративних моделей аналізу мови [3].

Системне становлення стилезнавства як самостійної галузі філології в Ірані невід'ємне від імені Мохаммада Такі Бахара. Вихід у 1942 році його монументальної тритомної праці «*Sabk-shenāsi*» ознаменував перехід від суто описового коментування текстів до системної філологічної науки. Головна інновація Багара полягала у впровадженні історико-генетичного методу: він уперше здійснив періодизацію перської прози, орієнтуючись не на зміну правлячих династій, а на внутрішньомовні критерії – трансформації у фонетиці, лексиці та синтаксисі. Метою вченого було простежити вектор еволюції мови: від лаконічної простоти ранніх пам'яток через надмірну орнаментальність середньовічного «квітчастого» стилю до відродження ясності у модерні [5].

Таким чином, М. Багар запропонував унікальну модель розвитку мови від початку ісламської доби до новітнього часу, виокремивши

шість етапів. Для кожного періоду вчений визначив референтні тексти, проаналізував їхні структурні компоненти (лексичні, синтаксичні, морфологічні) та окреслив домінантні стильові риси, що дозволило іранській філології перейти від інтуїтивного опису текстів до суворой наукової класифікації.

У теоретичному вступі до свого дослідження М. Багар визначає стиль як цілісну систему осмислення та вербалізації думок, що об'єктивується через специфічний добір лексичних одиниць, особливості їх синтагматичного поєднання та авторську інтерпретацію смислів.

Такий підхід називають традиційним або філолого-історичним. Подальший розвиток іранської стилістики в межах цього підходу пов'язаний із поглибленням аналізу окремих літературних епох та жанрів. Як зазначає А. Ахмаді, поняття «стиль» уживається у трьох основних значеннях:

- особистий стиль (ідіостиль) – індивідуальний стиль поета чи письменника, який чітко відрізняє його твори від творчості інших представників тієї ж мовної та історико-літературної доби;
- часовий стиль – сукупність спільних стильових рис, притаманних групі поетів і письменників певного періоду в історії літератури;
- літературний стиль – система ознак, що слугує критерієм розмежування художніх (літературних) і нелітературних текстів [4, с.17].

Таким чином, у межах цього підходу мовний стиль не відокремлюється від літературного, оскільки обидва розглядаються як взаємопов'язані прояви єдиної мовно-естетичної системи, а дослідження ґрунтуються переважно на матеріалі художньої літератури, яка виступає основним джерелом аналізу мовних засобів, образності та стилістичних прийомів.

У другій половині ХХ століття під впливом структуралізму та формалізму дослідники почали шукати об'єктивні критерії стилю. Такий підхід називають структурним або лінгвістичним. Для нього характерний перехід від описовості до статистики. Дослідники рахують частотність вживання певних сполучників, архаїзмів, арабських запозичень чи синтаксичних інверсій.

На сучасному етапі є декілька напрямів цього підходу. Розуміння стилю у Сіруса Шаміси є синтезом традиційного «*sabk-shenāsi*» та сучасних методів лінгвістичного аналізу [8, с.13]. Шаміса фактично завершив процес інституціоналізації дисципліни, запропонувавши універсальний інструментарій для аналізу текстів, що поєднує філологічну точність із теоретичною глибиною.

Водночас у сучасному іранському мовознавстві спостерігається тенденція до переосмислення традиційних підходів до класифікації стилів. Махмуд Ебадіан здійснив порівняльний аналіз європейських теоретичних підходів, ілюструючи їх матеріалом перської літератури [9, с.48]. Слідом за ним Н. Сарлі відходить від класичного літературознавчого поділу і пропонує функціонально-лінгвістичну модель, що ґрунтується на сфері вживання мови та її структурних особливостях [7, с.140].

У межах цієї концепції дослідник виокремлює кілька основних стилів. Офіційно-адміністративний стиль характеризується високим рівнем стандартизації, використанням усталених мовних кліше, віддієслівних іменників і пасивних конструкцій; він є найбільш консервативним і найменш схильним до змін. Науковий стиль відзначається точністю, логічною послідовністю викладу та використанням спеціалізованої термінології при мінімізації емоційно-експресивних засобів.

Публіцистичний стиль поєднує інформативність із певною експресивністю і виконує роль динамічного посередника між офіційною та розмовною мовою, активно реагуючи на мовні інновації та запозичення. Літературно-художній стиль розглядається як найбільш складний рівень мовної організації, у якому важливу роль відіграє відхилення від мовної норми, використання тропів і звукової організації тексту, що забезпечує естетичну функцію мови.

Окреме місце посідає розмовний стиль, який функціонує у сфері повсякденного спілкування і характеризується спрощенням граматичних структур та використанням специфічних розмовних форм. Дослідник також підкреслює його вплив на сучасну художню прозу, зокрема у формуванні ефекту поліфонії.

Таким чином, підхід Н. Сарлі демонструє перехід іранської стилістики від суто літературознавчої традиції до функціонально-комунікативного аналізу мови, що зближує її з сучасними європейськими лінгвістичними концепціями.

Вагомий внесок у системне дослідження перської стилістики зробив американський лінгвіст Карлтон Т. Годж. У своїй класичній праці «*Some Aspects of Persian Style*» (1957) він застосував методи структурної лінгвістики для опису стилістичних розбіжностей у перській мові. Ключова новація К. Годжа полягала в переосмисленні стилю: він запропонував розглядати його не як суто літературознавчу категорію, а як прояв лінгвістичної варіативності [2].

У центрі уваги дослідника – глибока дихотомія між формальним та розмовним реєстрами перської мови. К. Годж детально описує механізми трансформації висловлювання залежно від образного комунікативного режиму, виокремлюючи три детермінанти стилістичного вибору:

- соціальна ієрархія: взаємозалежність між статусом мовця та адресата;
- дистанція спілкування: рівень інтимності чи офіційності стосунків;
- тематична зумовленість: автоматичне підвищення реєстру до формального (*ketābi*) при обговоренні релігійних, наукових або філософських питань.

Новий етап у дослідженні іранської стилістики пов'язаний із працями американського антрополога та лінгвіста Вільяма О. Бімана. У статті «The Hows and Whys of Persian Style» (1974) [1] автор пропонує оригінальну інтерпретацію стилю як динамічного «соціального маневру». На відміну від формально-структурного аналізу К. Годжа, В. Біман розглядає вибір мовних засобів як інструмент постійної рекогнісцировки соціального статусу.

Згідно з концепцією В. Бімана, функціонування стилю в іранському дискурсі підпорядковане двом основним векторам:

Відносна перевага (*Relative Superiority*): стиль слугує маркером ієрархічного домінування або підпорядкування в момент комунікації.

Соціальна дистанція (*Social Distance*): ступінь формалізації мовлення прямо залежить від рівня близькості між суб'єктами.

Особливу наукову цінність має запропоноване Біманом розмежування комунікативних сфер на *Viruni* (зовнішню, публічну) та *Andaruni* (внутрішню, приватну). У межах цієї дихотомії стиль постає як регулятор культурної поведінки:

У сфері *Viruni* мовлення максимально ритуалізується, стаючи складним, етикетно маркованим та прагматично завуальованим (явище *таароф*). У сфері *Andaruni* стилістичні бар'єри мінімізуються, поступаючись місцем прямотинності та неформальності.

Таким чином, у працях В. Бімана категорія стилю остаточно виходить за межі суто філологічного поняття, стаючи складним психолінгвістичним механізмом самопрезентації іранця в соціумі.

Власне сучасний підхід до стилю передбачає розгляд стилю як частину ширшого соціокультурного контексту.

Так у праці сучасних дослідників [4] стиль трактується як сукупність специфічних мов-

них ознак, що реалізуються у певних соціально зумовлених ситуаціях як в усному, так і в писемному мовленні. У межах кожної мовної спільноти функціонує мовний репертуар, який охоплює різні стилі; їх вибір визначається комунікативним контекстом і конкретними умовами спілкування.

Вибір мовного стилю зумовлюється низкою чинників, серед яких важливу роль відіграють соціальні відносини між комунікантами (зокрема соціальний статус і ступінь близькості), предмет і мета мовлення, а також просторово-часові умови комунікації та наявність чи відсутність третіх осіб.

Мовні стилі доцільно розглядати як континуум, у межах якого рівень формальності поступово змінюється залежно від соціальних параметрів взаємодії. Чіткі межі між стилями відсутні, оскільки вони можуть взаємоперетинатися та взаємодіяти. Такий континуум умовно репрезентується шкалою: від шанобливого та офіційного стилю до неформального й інтимного мовлення.

У цьому контексті виділяють такі основні рівні стилістичної варіативності: офіційний (характерний для юридичних і релігійних текстів), формальний (використовується в лекціях і публічних виступах), консультативний (притаманний діловому спілкуванню), розмовний (застосовується у повсякденній комунікації) та інтимний стиль, що функціонує у сфері найближчих міжособистісних контактів.

Висновки. Розуміння стилю як сукупності мовних ознак, зумовлених комунікативною ситуацією, узгоджується з сучасними функціонально-лінгвістичними підходами, зокрема в іранському мовознавстві. Так, у працях Насерголі Сарлі стиль розглядається як варіативна система мовлення, що функціонує залежно від соціального контексту, сфери застосування та комунікативної мети. Водночас у класичній іранській традиції, представленій працями Мохаммада Такі Багар, стиль розглядається передусім у літературно-історичному аспекті як відображення естетичних норм певної епохи, авторської індивідуальності та культурної традиції. На відміну від функціонального підходу, тут акцент зміщується з комунікативних параметрів на художню форму та історичну еволюцію мовлення.

Сучасна іранська стилістика демонструє поєднання двох підходів: з одного боку, функціонально-комунікативного та соціолінгвістичного, що зближує її з європейською лінгвістичною традицією, а з іншого – історико-літературного, який підкреслює естетичну та культурну специфіку поняття стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beeman W. O. The hows and whys of Persian style. *Studies in language variation* / Eds. R. W. Fasold, R. W. Shuy. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1974. P. 269–282.
2. Hodge C. T. Some aspects of Persian style. *Language*. 1957. Vol. 33, No. 3, Part 1. P. 355–369. DOI: <https://doi.org/10.2307/411158>
3. Taleghani AH. Persian Linguistics in the Twentieth Century. *Iranian Studies*. 2009; 42(2). 275-284. DOI: <https://doi.org/10.1080/00210860902765000>
4. احمدی ا. آرمانشهر دینی در پهنه شعر فارسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴
5. افخمی ا، قاسمی س. سبک‌های زبانی در فارسی و نمود ادبی. پژوهش ادبیات معاصر جهان 14. 2009
6. بهار م. سبک‌شناسی: یا تاریخ تطور نثر فارسی در ۳ جلد. تهران: خودکار، ۱۳۶۳
7. سارلی ن.ق. زبان فارسی معیار، تهران: هرمس، ۱۳۸۷
8. شمیسا س. سبک شناسی‌نثر، ویراست دوم، تهران: میترا، ۱۳۷۴
9. عبادیان م. سبک شناسی در ادبیات، تهران: آوای نور، ۱۳۷۲

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026